

A Study of Social Patterns of Citizens' Attitudes toward Working Children in the City of Mashhad

Reza Safari Shali¹ | Maryam Rezaei² | Mojtaba Eslami³ | Zahra Khadem Hoseini⁴

1. Corresponding Author, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.
E-mail: reza_safaryshali@khu.ac.ir
2. Master's in Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.
E-mail: Maryamfcb@yahoo.com
3. PhD Student in Sociology of Iranian Social Issues, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.
E-mail: mojtabaeslami135@gmail.com
4. Master's in Social Research, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.
E-mail: zahra khademhoseini@khu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 04 October 2025 Received in revised form: 18 March 2026 Accepted: 18 April 2026 Published online: 21 July 2026 Keywords: Child labor, Citizens Attitudes, Mashhad, Socioeconomic Status, Social Stratification.	Child labor is one of the major urban issues in Mashhad, and the way citizens deal with this phenomenon can influence its reproduction or reduction. The present study aims to explain the pattern of citizens' attitudes toward child labor in Mashhad and to measure the differences in these attitudes according to demographic characteristics and socioeconomic status. This research is descriptive-analytical and of a survey type. The statistical population consisted of all citizens aged 18 years and older in Mashhad. Using multistage probability sampling, 384 individuals were selected as the sample. The data collection tool was a researcher-made questionnaire measuring three dimensions of attitudes toward child labor: sympathetic, hostile, and indifferent. The face and content validity of the questionnaire were confirmed by experts, and its reliability was established using Cronbach's alpha. The results showed that the mean scores of citizens' sympathetic, hostile, and indifferent attitudes (on a scale ranging from 11 to 55, with an assumed average of 33) were 35/80, 32/42, and 30/45, respectively. Thus, the sympathetic attitude was above average, while hostile and indifferent attitudes were below average. Gender did not create a significant difference in any of the attitude dimensions. Age had a significant effect on hostile and indifferent attitudes. The residential area showed significant differences in sympathetic and indifferent attitudes, such that residents of upper-class neighborhoods were more sympathetic, while residents of lower-class neighborhoods were more indifferent. Furthermore, socioeconomic status created a significant difference in all three dimensions of attitudes. These findings emphasize the necessity of paying attention to socioeconomic status and spatial differences when planning social interventions for child labor in Mashhad.

Cite this article: Safari Shali, R., Rezaei, M., Eslami, M., Khadem Hoseini, M. (2026). A Study of Social Patterns of Citizens' Attitudes toward Working Children in the City of Mashhad. *Social Studies and Research in Iran*, 15(2), 123-144. <https://doi.org/10.22059/jsr.2026.403664.1670>

Author(s) retain the copyright. Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jsr.2026.403664.1670>

Extended Abstract

Introduction

Child labor is a critical urban social issue in Mashhad, the second-largest metropolis in Iran. According to official statistics, 1/187 working children were identified in Mashhad between 2020 and 2022, of whom 70% were foreign nationals (primarily Afghan migrants) and 30% were Iranian citizens. While extensive research has examined the economic and family factors driving child labor, little attention has been paid to citizens' attitudes toward this phenomenon. Public attitudes are important because they shape social responses, influence policy-making, and can either reproduce or reduce the harms associated with child labor. Drawing on symbolic interactionism (Blumer), social stratification theory (Weber, Bourdieu), and stigma theory (Goffman), this study argues that attitudes toward working children are formed at the intersection of socioeconomic position, residential context, age, and daily urban interactions. The study aims to: (1) describe citizens' attitudes across three dimensions—empathetic, hostile, and indifferent; and (2) examine how these attitudes differ by gender, age, residential area, and socioeconomic status.

Methodology

This study adopts a positivist paradigm and employs a quantitative, descriptive-analytical survey design. The statistical population consisted of all citizens aged 18 years and older in Mashhad (approximately 3/300/000 according to the 2016 census). Using Cochran's formula and multistage probability cluster sampling, 384 respondents were selected. Data were collected utilizing a researcher-made questionnaire validated by expert review and pretesting. Reliability was confirmed with Cronbach's alpha exceeding 0.7 for all scales. The questionnaire measured: (1) empathetic attitude (13 items), (2) hostile attitude (13 items), (3) indifferent attitude (9 items), and (4) socioeconomic status (6 items covering education, occupation, and income).

All items used a 5-point Likert scale. The theoretical range for each attitude dimension was 11 to 55, with a hypothetical mean of 33. Data analysis was carried out in SPSS version 22. Independent t-tests and one-way ANOVA with Tukey's post hoc tests were employed to compare group means.

Findings

The sample consisted of 62/8% male and 37/2% female respondents, with a mean age of 36/5 years. In terms of socioeconomic status (SES), 19/9% were low SES, 64/3% middle SES, and 15/8% high SES. Descriptive findings exhibited that the mean empathetic attitude was 35/80 (above the hypothetical mean of 33), mean hostile attitude was 32/42 (below the mean), and mean indifferent attitude was 30/45 (below the mean). Thus, citizens hold above-average empathy but below-average hostility and indifference.

Hypothesis testing revealed the following:

Gender: No significant differences were found between men and women in empathetic ($p = 0/83$), hostile ($p = 0/12$), or indifferent ($p = 0/18$) attitudes

Age: No significant age differences were observed for empathetic attitude ($p = 0/247$). However, significant differences were detected for hostile attitude ($F = 3/98$, $p = 0/019$) and indifferent attitude ($F = 7/06$, $p = 0/001$). The 33–47 age group showed the highest hostile attitude, while the 18–32 age group demonstrated the highest indifferent attitude.

Residential area: Significant differences were found for empathetic attitude ($F = 13/00$, $p < 0/01$) and indifferent attitude ($F = 4/40$, $p = 0/013$), but not for hostile attitude. Residents of upper-class neighborhoods were more empathetic, while residents of lower-class neighborhoods were more indifferent.

Socioeconomic status: Analysis indicated significant differences across all three dimensions: empathetic ($F = 18/08$, $p < 0/01$), hostile ($F = 3/11$, $p = 0/046$), and indifferent ($F = 5/45$, $p = 0/005$). Lower SES individuals

exhibited the highest empathetic attitude, while higher SES individuals showed higher hostile and indifferent attitudes.

Conclusion

The findings indicate that citizens of Mashhad hold a complex pattern of attitudes toward working children, characterized by above-average empathy combined with moderate levels of indifference and low hostility. Gender does not influence these attitudes, suggesting that daily urban encounters with working children transcend traditional gender roles. Age influences hostile and indifferent attitudes but not empathy, possibly reflecting generational differences in desensitization and perceptions of social order. Residential area and socioeconomic status are the most powerful predictors of attitudes: upper-class residents and higher SES individuals exhibit more empathy, while lower-class residents and lower SES individuals show more indifference—except that lower SES individuals, paradoxically, show the highest empathy. This paradox suggests that shared economic hardship may foster solidarity with vulnerable groups. The normalization of child

labor through daily proximity in lower-class neighborhoods may, however, reduce social sensitivity over time. From a theoretical perspective, these findings support an integrated model combining symbolic interactionism (meaning-making through daily encounters), social stratification (SES shaping perceptions of victims), and stigma theory (labeling processes). Practically, the results highlight the need for spatially targeted awareness campaigns, school-based educational programs on children's rights, and structural poverty-alleviation measures to address the root causes of child labor in Mashhad.

Acknowledgements: This article is an independent scholarly work. The authors express sincere appreciation to the reviewers and the editorial staff of the journal for their valuable comments and efforts.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

مطالعه نوع نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در شهر مشهد

رضا صفری شالی^۱ | مریم رضایی^۲ | مجتبی اسلامی^۳ | زهرا خادم حسینی^۴

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: reza_safaryshali@khu.ac.ir
۲. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: maryamfcb@yahoo.com
۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: mojtabaeslami135@gmail.com
۴. کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: zahrakhademhoseini@khu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۷/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۱/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۴/۳۰ کلیدواژه‌ها: پایگاه اقتصادی-اجتماعی، قشر بندی اجتماعی، کودکان کار، مشهد، نگرش شهروندان.	پدیده کودکان کار یکی از مسائل مهم شهری در مشهد است که نحوه مواجهه شهروندان با آن می‌تواند بر بازتولید یا کاهش آن تأثیرگذار باشد. هدف پژوهش حاضر، تبیین الگوی نگرش شهروندان مشهد نسبت به کودکان کار و سنجش تفاوت این نگرش‌ها برحسب ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی است. پژوهش به‌صورت توصیفی-تحلیلی و از نوع پیمایش است. جامعه آماری شامل کلیه شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر مشهد است که با استفاده از نمونه‌گیری احتمالی چندمرحله‌ای، ۳۸۴ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بود که سه بُعد «نگرش همدلانه، خصمانه و بی‌اعتنا» نسبت به کودکان کار را می‌سنجید. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه با نظر خبرگان و پایایی آن با آلفای کرونباخ تأیید شد. نتایج یافته‌ها نشان داد که میانگین نگرش همدلانه، خصمانه و بی‌اعتنا شهروندان (با توجه به بازه نمرات ۱۱ تا ۵۵ و میانگین مفروض ۳۳) به‌ترتیب ۳۵/۸۰، ۳۲/۴۲ و ۳۰/۴۵ است؛ به‌گونه‌ای که نگرش همدلانه در سطحی بالاتر از متوسط و نگرش خصمانه و بی‌اعتنا پایین‌تر از متوسط قرار دارد. جنسیت در هیچ‌یک از ابعاد نگرش، تفاوت معناداری ایجاد نکرد. سن در ابعاد خصمانه و بی‌اعتنا اثرگذار بود. منطقه محل سکونت در نگرش همدلانه و بی‌اعتنا، تفاوت معنادار نشان داد؛ به‌گونه‌ای که ساکنان مناطق بالاشهری همدلانه‌تر و ساکنان مناطق پایین‌شهری بی‌اعتنا تر بودند. همچنین پایگاه اقتصادی-اجتماعی در هر سه بعد نگرش تفاوت معناداری ایجاد کرد. این نتایج بر ضرورت توجه به پایگاه اقتصادی-اجتماعی و تفاوت‌های فضایی در برنامه‌ریزی مداخلات اجتماعی برای کودکان کار در مشهد تأکید دارد.

استناد: صفری شالی، رضا؛ رضایی، مریم؛ اسلامی، مجتبی؛ خادم‌حسینی، زهرا (۱۴۰۵). مطالعه نوع نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در شهر مشهد. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۵(۲)، ۱۴۴-۱۲۳. <https://doi.org/10.22059/jisr.2026.403664.1670>

DOI: <https://doi.org/10.22059/jisr.2026.403664.1670>

نویسندگان حق نشر را حفظ می‌کنند.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه و بیان مسئله

پدیده کودکان کار یکی از مسائل اجتماعی مهم در جوامع معاصر است که به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، به‌عنوان یکی از چالش‌های جدی در حوزه حقوق کودک، عدالت اجتماعی و توسعه انسانی مطرح می‌شود (احمدی، ۱۴۰۰؛ آدونتنگ کیسی، ۲۰۲۴). درحالی‌که دوران کودکی باید با فرصت‌های آموزشی، رشد سالم و حمایت‌های اجتماعی همراه باشد، بسیاری از کودکان در نقاط مختلف جهان ناگزیر هستند برای تأمین نیازهای معیشتی خود و خانواده‌هایشان وارد بازار کار شوند. این فعالیت‌ها اغلب در شرایطی صورت می‌گیرد که از نظر جسمی، روانی و اجتماعی برای کودکان زیانبار است و می‌تواند آینده تحصیلی و شغلی آنان را به شدت تحت تأثیر قرار دهد (متاکساس و کتاگیا، ۲۰۲۱: ۲۴). گزارش‌ها و مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهد که کار کودک همچنان در بسیاری از کشورها به‌عنوان پدیده‌ای پایدار باقی مانده و با عواملی چون فقر ساختاری، نابرابری‌های اجتماعی، ضعف نظام‌های حمایتی و محدودیت دسترسی به آموزش در ارتباط است (پراسانت و همکاران، ۲۰۲۴: ۴۵).

در ادبیات علمی کودکان کار به کودک‌دانی اطلاق می‌شود که به دلایل اقتصادی، خانوادگی یا اجتماعی، ناچار به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی در سنین پایین هستند؛ فعالیت‌هایی که اغلب مانع بهره‌مندی کامل آنان از حقوق اساسی دوران کودکی، از جمله آموزش، سلامت و رشد اجتماعی می‌شود (احمدی، ۱۴۰۰). سازمان بین‌المللی کار نیز کار کودک را فعالیتی تعریف می‌کند که سلامت جسمی یا روانی کودک را به خطر انداخته یا مانع تحصیل و رشد طبیعی او شود (سازمان بین‌المللی کار، ۲۰۲۱: ۲).

از منظر جامعه‌شناختی، کار کودکان صرفاً نتیجه تصمیم فردی خانواده‌ها نیست، بلکه در بستر مجموعه‌ای از شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. عواملی مانند فقر خانوار، بیکاری یا اشتغال ناپایدار والدین، سطح پایین تحصیلات، ساختارهای نابرابر اقتصادی و ضعف سیاست‌های حمایتی می‌تواند کودکان را به سمت بازار کار سوق دهند. در چنین شرایطی، کودکان به‌عنوان نیروی کاری ارزان و در دسترس وارد فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی می‌شوند؛ فعالیت‌هایی که اغلب بدون نظارت قانونی و در محیط‌های ناامن انجام می‌گیرد (آدونتنگ کیسی، ۲۰۲۴: ۱۴). علاوه بر این، برخی مطالعات نشان داده‌اند که نگرش خانواده‌ها نسبت به تحصیل و کار، فرصت‌های محدود آموزشی و فشارهای اقتصادی، در کنار یکدیگر می‌تواند به تداوم چرخه کار کودک در نسل‌های مختلف منجر شود (مانیشا و مهتا، ۲۰۲۲: ۲۵).

در ایران نیز پدیده کودکان کار به‌عنوان یکی از مسائل اجتماعی قابل توجه در شهرهای بزرگ مطرح شده است. روند فزاینده شهرنشینی، افزایش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی، مهاجرت‌های گسترده و آسیب‌پذیری برخی از گروه‌های اجتماعی، از جمله عواملی است که می‌تواند زمینه گسترش کار کودکان را فراهم کند (حسینی، ۱۳۸۴؛ مقدس جعفری و همکاران، ۱۳۹۲). مطالعات داخلی نشان می‌دهد که فقر اقتصادی، در کنار فقر فرهنگی و اجتماعی، از مهم‌ترین عوامل ورود کودکان به بازار کار محسوب می‌شود (احمدی، ۱۴۰۰؛ اونق و همکاران، ۱۴۰۲). در بسیاری از موارد، خانواده‌های کم‌درآمد برای تأمین هزینه‌های زندگی ناچارند از توان اقتصادی فرزندان خود استفاده کنند. افزون بر این، حضور کودکان مهاجر در برخی شهرهای ایران نیز به پیچیده‌تر شدن مسئله کودکان کار انجامیده است؛ زیرا این کودکان اغلب به دلیل محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی و گاه حقوقی، بیش از دیگران در معرض ورود به بازار کار قرار دارند (ایمانی و نرسیسیانس، ۱۳۹۰).

در این میان، کلان‌شهرها به دلیل تمرکز فرصت‌های اقتصادی، جمعیت بالا و وجود نابرابری‌های اجتماعی، بستر مهمی برای بروز و مشاهده پدیده کودکان کار محسوب می‌شوند. شهر مشهد به‌عنوان دومین کلان‌شهر ایران و یکی از مهم‌ترین مراکز مذهبی و گردشگری کشور، از جمله شهرهایی است که با این مسئله مواجه است. این شهر علاوه بر جمعیت گسترده ساکنان خود، سالانه

میزبان میلیون‌ها زائر و مسافر از نقاط مختلف ایران و جهان است. همچنین موقعیت جغرافیایی استان خراسان رضوی و نزدیکی آن به مرز افغانستان موجب شده است که مشهد یکی از مقاصد مهم مهاجرت داخلی و خارجی باشد. این شرایط، ترکیب جمعیتی خاصی را در شهر ایجاد کرده و حضور برخی گروه‌های اجتماعی آسیب‌پذیر، از جمله کودکان کار را در فضاهای شهری پررنگ‌تر کرده است. براساس طرح غربال و شناسایی کودکان کار و خیابان که از آبان ۱۳۹۹ تا آبان ۱۴۰۱ انجام شده است، تعداد ۱۱۸۷ کودک کار در شهر مشهد شناسایی و پذیرش شده‌اند. دامنه سنی این کودکان بین ۷ تا ۱۸ سال بوده و بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۱۲ تا ۱۸ سال است. همچنین براساس این آمار، حدود ۷۰ درصد از کودکان شناسایی شده را اتباع، به‌ویژه مهاجران افغانستانی و ۳۰ درصد را کودکان ایرانی تشکیل می‌دهند (وبسایت شهرآرانیوز، ۱۴۰۱). این شواهد آماری نشان می‌دهد که پدیده کودکان کار در مشهد نه یک مسئله حاشیه‌ای، بلکه واقعییتی اجتماعی با ابعاد قابل توجه است که حضور آن در فضاهای شهری، مواجهه مستقیم شهروندان با این کودکان را افزایش داده است.

حضور کودکان کار در فضاهای عمومی شهری، از چهارراه‌ها و خیابان‌ها گرفته تا بازارها و اماکن مذهبی، موجب می‌شود که شهروندان به‌طور روزمره با این پدیده مواجه شوند. در چنین شرایطی، نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ زیرا این نگرش‌ها می‌تواند بر نوع مواجهه اجتماعی با کودکان کار، میزان حساسیت اجتماعی نسبت به وضعیت آنان و شکل‌گیری حمایت‌های اجتماعی و سیاست‌های مرتبط با این پدیده تأثیرگذار باشد. برخی شهروندان ممکن است با نگاهی همدلانه، کودکان کار را قربانی نابرابری‌های اجتماعی بدانند، درحالی‌که برخی دیگر ممکن است نگرش‌هایی بی‌اعتنا یا منفی نسبت به آنان داشته باشند. این تنوع نگرشی بخشی از فضای اجتماعی‌ای را شکل می‌دهد که کودکان کار در آن زندگی و فعالیت می‌کنند (بلومر، ۱۹۶۹: ۴۹). با وجود اهمیت این موضوع، بخش قابل‌توجهی از پژوهش‌های انجام‌شده در ایران، بیشتر بر شرایط زندگی، تجربه‌های زیسته کودکان کار و عوامل اقتصادی و خانوادگی مرتبط با کار کودک تمرکز داشته است. در مقابل، نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار، که یکی از مؤلفه‌های مهم محیط اجتماعی این کودکان محسوب می‌شود، کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. این در حالی است که در سال‌های اخیر، برخی مطالعات بین‌المللی به بررسی نگرش‌های عمومی جامعه نسبت به پدیده کار کودک و پیامدهای اجتماعی آن پرداخته‌اند (پراسانت و همکاران، ۲۰۲۴: ۱۲). از این‌رو، در فضای پژوهشی ایران، به‌ویژه در سطح کلان‌شهرها، خلأ پژوهشی در زمینه مطالعه نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار مشاهده می‌شود.

با توجه به این خلأ، شناخت الگوی نگرش شهروندان می‌تواند به درک بهتر ابعاد اجتماعی پدیده کودکان کار و طراحی سیاست‌ها و مداخلات اجتماعی مؤثرتر کمک کند. نگرش‌ها بازتاب برداشت‌های اجتماعی افراد نسبت به یک مسئله اجتماعی است و می‌تواند در شکل‌دهی به حمایت اجتماعی، حساسیت عمومی و جهت‌گیری سیاست‌های اجتماعی نقش داشته باشد.

براین‌اساس، پژوهش حاضر با تمرکز بر شهر مشهد در پی پاسخ به این پرسش است که الگوی نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار چگونه است و آیا این نگرش‌ها برحسب ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی شهروندان تفاوت معناداری دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

پدیده کودکان کار از مهم‌ترین مسائل اجتماعی در کشورهای درحال توسعه است و مطالعات مختلف تلاش کرده‌اند تبیین کنند که چه عواملی زمینه‌ساز گسترش آن می‌شود. بخش مهمی از این ادبیات پژوهشی، بر نقش خانواده، ساختار اقتصادی، هنجارهای فرهنگی و

شرایط اجتماعی تأکید دارد و نشان می‌دهد که کار کودک یک پدیده چندبعدی است که نمی‌توان آن را صرفاً نتیجه فقر یا نابسامانی‌های اقتصادی دانست.

اونق و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان بررسی جامعه‌شناختی پدیده کودکان کار (مورد مطالعه: کودکان کار شهرستان مهرستان سیستان و بلوچستان)، برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و برای تجزیه و تحلیل آن‌ها از روش تحلیل مضمونی استفاده کرده‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که پدیده کودکان کار در شهرستان مهرستان، کمک به والدین در تأمین هزینه‌های خانواده در رتبه اول، وضعیت شغلی والدین در رتبه دوم و همچنین درآمد پایین خانواده و بی‌سرپرستی و بدسرپرستی خانواده در رتبه سوم، به عنوان عوامل مهم در ایجاد و گسترش پدیده کودکان کار شناسایی شدند. نتیجه چنین بود که توجه به عوامل جامعه‌شناختی موجب کاهش کودکان کار در شهرستان مهرستان می‌شود.

پژوهش یزدانی و یزدلو (۱۴۰۱) با هدف تحلیل نگرش‌های فرهنگی خانواده‌ها نسبت به آموزش کودکان کار و خیابان انجام شده است. این مطالعه با رویکرد کیفی و از طریق مصاحبه عمیق با ۲۵ نفر از مطلعان کلیدی، شامل مددکاران اجتماعی، متخصصان حوزه کودکان کار، استادان دانشگاه و کارشناسان دولتی در شهر گرگان انجام شد. داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که نگرش‌های فرهنگی خانواده‌ها نقش مهمی در وضعیت تحصیلی کودکان کار دارد و عواملی همچون عدم اعتقاد به اهمیت تحصیل، تردید نسبت به کارآمدی آموزش، تأثیرپذیری از محیط اجتماعی و فقر فرهنگی از مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر بر تداوم کار کودک محسوب می‌شود (یزدانی و یزدلو، ۱۴۰۱).

احمدی (۱۴۰۰) در کتاب خود تحت عنوان ردپای استثمار در جهان کودکی، پژوهشی جامع در خصوص اشکال، علل و پیامدهای کودکان کار و پدیده کار کودک در تهران را مورد مطالعه قرار داده است. پژوهش به روش کیفی انجام گرفته است. آمارهای این پژوهش حاکی از حضور پررنگ کودکان قومیت‌های مختلف، کشیده شدن هرچه بیشتر دختران خردسال به کار، بازماندگی از تحصیل، بیماری و اعتیاد والدین، فقر و محرومیت‌های اجتماعی است که در ایجاد و تداوم کار کودکان تأثیر داشته و رو به افزایش است.

ایمان‌زاده و علی‌پور در سال ۱۳۹۸ پژوهشی با عنوان تجربه زیسته کودکان کار شهر تبریز از احساس تنهایی انجام دادند که به صورت مطالعه پدیدارشناختی است. آن‌ها از مؤلفه‌های اثرگذار بر کیفیت زندگی کودکان کار، احساس تنهایی را مطرح کرده‌اند. پژوهش به روش کیفی و پدیدارشناختی و نمونه‌گیری هدفمند و به کمک مصاحبه ژرف‌نگر با ۱۵ نفر از کودکان کار صورت گرفته شده است. از نتایج به دست آمد که این احساس تنهایی‌ها به عنوان نکته اصلی احساسات ادراک شده، اشکال تنهایی، عوارض این احساس و راه‌های مقابله بر آن یافت شده است. آن‌ها پیشنهاد می‌کنند که می‌توان با برنامه‌ریزی‌هایی مثل بهبود روابط اجتماعی، ساختن بسترهای تحصیلی، آموزش مهارت‌های اجتماعی همراه با معنویت، بر این احساس کودکان کار غلبه کرد.

در پژوهش‌های خارجی نیز مطالعات جدیدی در این زمینه انجام شده است. پژوهش پراسانت^۱ و همکاران (۲۰۲۴) به بررسی نگرش عمومی نسبت به کار کودک در مناطق شهری هند پرداخته است. این مطالعه با استفاده از روش توصیفی و پیمایش پرسشنامه‌ای انجام شده و حدود ۲۰۰ نفر از شهروندان شهری در نمونه تحقیق مشارکت داشتند. نتایج نشان داد که عوامل اجتماعی و اقتصادی متعددی از جمله فقر اقتصادی، وضعیت اجتماعی والدین، سطح تحصیلات والدین، اندازه خانواده و شرایط محل سکونت در

^۱. Prasanth

شکل‌گیری و تداوم کار کودک نقش دارد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که علی‌رغم آگاهی عمومی از پیامدهای منفی کار کودک، همچنان نگرش‌های اجتماعی و ساختارهای اقتصادی در بسیاری از مناطق شهری، زمینه استمرار این پدیده را فراهم می‌کند. مطالعه^۱ تی^۱ و همکاران (۲۰۲۵) یک پیمایش مقطعی را در میان ۱۰۷۲ بزرگسال ساکن شهرهای یانگون و ماندالی در میانمار انجام داده است. هدف پژوهش، بررسی نگرش‌های آشکار و ضمنی شهروندان نسبت به کار خانگی کودکان^۲ و ترتیبات زندگی آنان (اقامت در منزل کارفرما یا منزل والدین) بود. نتایج نشان داد که حدود ۶۰ درصد پاسخگویان حداقل یک خانواده دارای کودک کار خانگی را در محله خود می‌شناختند. اگرچه اکثریت شرکت‌کنندگان هنگام پرسش درباره شرایط کاری، از لزوم دستمزد منصفانه، ساعت کار معقول، دسترسی به تحصیل و مراقبت از سلامت کودکان سخن می‌گفتند. بر طبق نتایج، برای بهبود وضعیت کودکان کار خانگی، مداخلات باید هم بر تنظیمات حقوقی و هم بر تغییر هنجارهای اجتماعی و نگرش‌های عمومی نسبت به نقش کودکان در خانه تمرکز کند.

ادونتنگ-کیسی^۳ (۲۰۲۴) در پژوهشی به بررسی تعامل میان کار کودک و تحصیل با تمرکز بر ادراک والدین در مناطق شهری و روستایی غنا پرداخته است. این مطالعه با استفاده از رویکرد کیفی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با والدین، مسئولان دولتی و نمایندگان سازمان‌های غیردولتی انجام شد. نتایج نشان داد که در مناطق روستایی، کار کودک در برخی موارد با تحصیل همزمان رخ می‌دهد و حتی به‌عنوان ابزاری برای یادگیری مهارت‌های زندگی تلقی می‌شود؛ درحالی‌که در مناطق شهری، کار کودک بیشتر با ترک تحصیل یا کاهش مشارکت آموزشی همراه است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که برداشته‌ها و نگرش‌های والدین نسبت به کار کودک نقش مهمی در شکل‌گیری الگوهای مشارکت کودکان در کار دارد و سیاست‌های مقابله با کار کودک باید تفاوت‌های اجتماعی و فرهنگی مناطق مختلف را در نظر بگیرد.

مطالعه مهتا و مانیشا^۴ (۲۰۲۲) به بررسی نگرش و رفتار افراد نسبت به کار کودک در هند پرداخته است. این تحقیق با رویکرد کمی و توصیفی انجام شد و داده‌ها از طریق پرسشنامه نیمه‌ساختاریافته و مصاحبه با ۳۷ کودک کار در شهر دهلی گردآوری شد. نتایج نشان داد که نگرش کارفرمایان نسبت به کودکان کار متفاوت است؛ به‌طوری‌که برخی از کارفرمایان تسهیلاتی مانند مرخصی هفتگی یا پرداخت هزینه‌های درمانی را فراهم می‌کنند، اما در بسیاری از موارد کودکان از حقوق اساسی خود آگاهی ندارند و در شرایط نامناسب کاری فعالیت می‌کنند. این پژوهش نشان می‌دهد که یکی از عوامل مهم در تداوم کار کودک، نگرش‌های اجتماعی و اقتصادی جامعه نسبت به نقش کودکان در فعالیت‌های کاری است و افزایش آگاهی عمومی و بهبود شرایط اقتصادی خانواده‌ها می‌تواند در کاهش این پدیده مؤثر باشد.

عبدالله و همکاران (۲۰۲۲) نیز در یک مرور نظام‌مند با استفاده از دستورالعمل پریسما^۵، مطالعات تجربی منتشرشده بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱ را درباره هنجارهای اجتماعی مرتبط با کار کودک گردآوری و تحلیل کرده‌اند. این مرور ۱۳ مطالعه از سه قاره آفریقا، آسیا و اروپا را شامل می‌شود؛ نتایج حاکی از آن است که مداخلات کاهش کار کودک، اگر صرفاً بر بعد اقتصادی تمرکز کند و به تغییر

1. Thi

۲. کودکان کار خانگی (Child Domestic Workers) به کودکانی گفته می‌شود که در خانه‌های دیگران برای کارهای خانگی کار می‌کنند و در ازای آن

ممکن است دستمزد، غذا، سرپناه یا ترکیبی از این‌ها دریافت کنند.

3. Adonteng-Kissi

4. Mehta & Manisha

5. PRISMA

هنجارها و نگرش‌های اجتماعی نپردازد، اثربخشی پایینی خواهد داشت؛ بنابراین طراحی برنامه‌های مبتنی بر تغییر هنجار برای بازتعریف ارزش‌های فرهنگی حامی کار کودک در این پژوهش توصیه شده است.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که کار کودک پدیده‌ای چندبعدی است که تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، فرهنگی، خانوادگی، اجتماعی و نگرشی قرار دارد. شواهد پژوهشی در ایران نشان می‌دهد که فقر اقتصادی و نابرابری، بنیان اصلی گسترش کار کودکان است (احمدی، ۱۴۰۰؛ اونق و همکاران، ۱۴۰۲). در همین راستا، بسیاری از پژوهش‌های دیگر بر نقش فقر، ساختار خانواده، ناکارآمدی حمایت‌های اجتماعی و نگرش‌های فرهنگی در تداوم کار کودک تأکید کرده‌اند و برخی دیگر به پیامدهای روان‌شناختی و تجربه‌های زیسته کودکان پرداخته‌اند. در مطالعات خارجی نیز بر اهمیت هنجارهای اجتماعی، تفاوت‌های فرهنگی و برداشت والدین نسبت به کار کودک تأکید شده است. با وجود این تنوع، بیشتر این تحقیقات یا بر یک بعد خاص تمرکز داشته‌اند (برای مثال نگرش والدین، عوامل اقتصادی یا تجربه زیسته کودکان)، یا در شرایط فرهنگی و اجتماعی متفاوتی انجام شده‌اند که قابلیت تعمیم مستقیم آن‌ها به بافت شهری مشهد محدود است.

تفاوت اصلی پژوهش حاضر در آن است که این مطالعه با تمرکز بر نگرش شهروندان مشهد نسبت به کودکان کار و با توجه به شرایط اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی ویژه این شهر انجام می‌شود. در حالی که بخش قابل توجهی از تحقیقات پیشین بر خود کودکان کار، خانواده‌های آنان یا کارفرمایان متمرکز بوده است و کمتر به برداشت و نگرش عموم شهروندان در یک شهر بزرگ مذهبی و مهاجرپذیر مانند مشهد پرداخته شده است. از این‌رو، پژوهش حاضر می‌کوشد با بررسی نگرش‌های اجتماعی در سطح شهر و تحلیل عوامل مرتبط با آن‌ها، خلأ موجود در ادبیات پژوهش را تا حدی برطرف کند و تصویری روشن‌تر از نحوه مواجهه جامعه شهری با پدیده کودکان کار ارائه دهد؛ امری که می‌تواند مبنایی برای برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و سیاست‌گذاری‌های محلی در این حوزه فراهم سازد.

۳. مبانی نظری پژوهش

در ارتباط با فهم و تبیین نظری موضوع مورد مطالعه می‌توان به چند نظریه مرتبط اشاره داشت:

نظریه قشربندی اجتماعی: قشربندی اجتماعی به الگوی نابرابر توزیع منابع، فرصت‌ها و منزلت در میان افراد و گروه‌های جامعه اشاره دارد. در اغلب جوامع، افراد براساس معیارهایی همچون درآمد، شغل، میزان تحصیلات، قدرت و منزلت اجتماعی در لایه‌ها یا طبقات متفاوتی قرار می‌گیرند. این لایه‌بندی اجتماعی موجب می‌شود تا دسترسی افراد به منابع مادی و غیرمادی، فرصت‌های زندگی، شبکه‌های اجتماعی و حتی شیوه‌های ادراک و نگرش نسبت به مسائل اجتماعی متفاوت باشد. در نتیجه، افراد متعلق به طبقات اجتماعی مختلف ممکن است برداشت‌ها و نگرش‌های متفاوتی نسبت به پدیده‌های اجتماعی از جمله فقر، نابرابری و گروه‌های حاشیه‌ای داشته باشند (ساتون و گیدنز، ۲۰۲۱: ۱۲). ماکس وبر^۱ قشربندی اجتماعی را پدیده‌ای چندبعدی می‌داند و معتقد است نابرابری اجتماعی تنها به مالکیت اقتصادی محدود نمی‌شود، بلکه در سه بعد اصلی «طبقه»، «منزلت» و «قدرت» شکل می‌گیرد. از نظر وبر، طبقه اجتماعی به موقعیت اقتصادی افراد در ساختار بازار وابسته است، منزلت به میزان احترام و اعتبار اجتماعی اشاره دارد و قدرت به توانایی افراد یا گروه‌ها برای تأثیرگذاری بر تصمیم‌ها و منابع اجتماعی مربوط می‌شود. این سه بعد در کنار یکدیگر ساختار پیچیده‌ای از نابرابری اجتماعی ایجاد می‌کند که می‌تواند بر سبک زندگی، ارزش‌ها و نگرش‌های افراد تأثیر بگذارد.

(ویر، ۱۹۷۸: ۲۵). در همین چارچوب، پیر بوردیو^۱ نیز با توسعه مفهوم سرمایه، نشان داد که نابرابری اجتماعی تنها به سرمایه اقتصادی محدود نیست، بلکه شامل انواع دیگری از سرمایه، نظیر سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی نیز می‌شود. سرمایه فرهنگی شامل دانش، مهارت‌ها، تحصیلات و شیوه‌های فرهنگی است که افراد از طریق خانواده و نظام آموزشی کسب می‌کنند و سرمایه اجتماعی نیز به شبکه‌های ارتباطی و روابط اجتماعی افراد اشاره دارد. بوردیو معتقد است که ترکیب این انواع سرمایه‌ها جایگاه افراد را در ساختار اجتماعی تعیین می‌کند و این جایگاه به‌نوبه خود بر نگرش‌ها، ترجیحات و شیوه‌های ادراک افراد از جهان اجتماعی تأثیر می‌گذارد (بوردیو، ۱۹۶۸: ۴۵).

براساس دیدگاه‌های مطرح در نظریه قشربندی اجتماعی، موقعیت اقتصادی-اجتماعی افراد می‌تواند نقش مهمی در شکل‌گیری نگرش آنان نسبت به گروه‌های فرودست و حاشیه‌ای جامعه ایفا کند. افرادی که در طبقات اجتماعی بالاتر قرار دارند ممکن است به دلیل فاصله اجتماعی بیشتر، تجربه مستقیم کمتری از فقر و محرومیت داشته باشند و در نتیجه برداشت متفاوتی از پدیده‌هایی مانند کار کودک داشته باشند. در مقابل، افرادی که در طبقات اجتماعی پایین‌تر یا متوسط قرار دارند، ممکن است به دلیل نزدیکی بیشتر به شرایط اقتصادی دشوار، نگرش همدلانه‌تری نسبت به گروه‌های آسیب‌پذیر از جمله کودکان کار نشان دهند. از این‌رو، بررسی تفاوت نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در میان گروه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی، می‌تواند در چارچوب نظریه قشربندی اجتماعی تبیین شود، زیرا این نظریه نشان می‌دهد که جایگاه افراد در ساختار اجتماعی، چگونه می‌تواند بر ادراک، قضاوت و نگرش آنان نسبت به مسائل اجتماعی تأثیرگذار باشد.

نظریه کنش متقابل نمادین: نظریه کنش متقابل نمادین، یکی از رویکردهای مهم جامعه‌شناسی خرد است که ریشه در آثار جرج هربرت مید و هربرت بلومر^۲ دارد. این نظریه جامعه را حاصل تعاملات روزمره میان کنشگران اجتماعی می‌داند و معتقد است افراد براساس معنایی که به پدیده‌ها می‌دهند، دست به کنش می‌زنند (بلومر، ۱۹۶۹: ۶۹). بلومر سه اصل اساسی را برای کنش متقابل نمادین مطرح می‌کند: نخست آنکه انسان‌ها بر اساس معنایی که اشیاء و پدیده‌ها برای آن‌ها دارند، عمل می‌کنند؛ دوم آنکه این معانی از طریق تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرند؛ و سوم اینکه این معانی در فرایند تفسیر و تعامل اجتماعی به‌طور مداوم بازتولید و تغییر می‌یابند (همان، ۷۱).

نظریه انگ اجتماعی: نظریه انگ اجتماعی که به‌وسیله اروینگ گافمن^۳ مطرح شده است، به بررسی فرایندهای برچسب‌زنی و طرد اجتماعی می‌پردازد. گافمن معتقد است که برخی ویژگی‌ها یا وضعیت‌های اجتماعی ممکن است در جامعه به‌عنوان «انگ» تلقی شوند و موجب کاهش منزلت اجتماعی افراد شوند (گافمن، ۱۹۶۳: ۲۴). در بسیاری از جوامع، گروه‌هایی مانند فقرا، مهاجران یا کودکان خیابانی ممکن است با انگ‌های اجتماعی مواجه شوند. این انگ‌ها می‌تواند موجب شکل‌گیری نگرش‌های منفی، فاصله اجتماعی و حتی رفتارهای تبعیض‌آمیز نسبت به این گروه‌ها شود.

مدل نظری انتخابی پژوهش: پژوهش حاضر با رویکردی جامعه‌شناختی، نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار را پدیده‌ای اجتماعی و چندبعدی می‌داند که در بستر ساختارهای اجتماعی و تجربه‌های زیسته افراد شکل می‌گیرد. نگرش‌ها در خلأ شکل نمی‌گیرد، بلکه حاصل تعامل مستمر افراد با محیط اجتماعی، موقعیت اقتصادی-اجتماعی و معنایی است که در فرایند تعاملات

1. Bourdieu

2. George Herbert Mead & Herbert Blumer

3. Goffman

روزمره به پدیده‌های اجتماعی نسبت داده می‌شود. از این منظر، نحوه مواجهه شهروندان با پدیده کودکان کار را باید در چارچوب ساختار اجتماعی جامعه و تفاوت‌های میان گروه‌های مختلف اجتماعی تحلیل کرد.

براساس تلفیق مبانی نظری پژوهش، می‌توان گفت که نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در تقاطع سه سطح شکل می‌گیرد: نخست، جایگاه افراد در ساختار قشربندی اجتماعی؛ دوم، تجربه‌های تعامل روزمره و معنابخشی اجتماعی به این پدیده؛ و سوم، فرایندهای برچسب‌گذاری و انگ اجتماعی نسبت به گروه‌های فرودست شهری. از این‌رو انتظار می‌رود شهروندانی که از نظر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و اجتماعی-اقتصادی در موقعیت‌های متفاوتی قرار دارند، برداشته‌ها و نگرش‌های متفاوتی نسبت به کودکان کار داشته باشند.

در چارچوب این مدل نظری، متغیرهای مستقل پژوهش شامل مجموعه‌ای از ویژگی‌های زمینه‌ای شهروندان است که در مدل مفهومی پژوهش منعکس شده‌اند. این متغیرها شامل جنسیت، سن، منطقه سکونت، میزان درآمد و پایگاه اقتصادی-اجتماعی است. این ویژگی‌ها به‌عنوان شاخص‌هایی از موقعیت اجتماعی افراد در نظر گرفته شده‌اند که می‌توانند زمینه‌ساز تفاوت در نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار باشند. متغیر وابسته پژوهش، نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار است که در سه بعد «نگرش همدلانه»، «نگرش بی‌اعتنا» و «نگرش خصمانه» مورد سنجش قرار می‌گیرد. این سه بعد طیفی از واکنش‌های نگرشی شهروندان را نسبت به پدیده کودکان کار نشان می‌دهد و امکان تحلیل دقیق‌تر تفاوت‌های نگرشی در میان گروه‌های مختلف اجتماعی را فراهم می‌کند. براساس این چارچوب، انتظار می‌رود میانگین نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در میان گروه‌های مختلف جمعیت‌شناختی و اجتماعی-اقتصادی متفاوت باشد. از آنجا که هدف پژوهش حاضر بررسی تفاوت‌های نگرشی میان گروه‌های اجتماعی مختلف است، مدل مفهومی پژوهش به‌صورت مقایسه‌ای طراحی شده است. براساس چارچوب نظری پژوهش، فرضیه‌های پژوهش بدین ترتیب تدوین شده‌اند: به نظر می‌رسد میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار (همدلانه، خصمانه، بی‌اعتنا) در بین شهروندان زن و مرد متفاوت است؛ به نظر می‌رسد میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار (همدلانه، خصمانه، بی‌اعتنا) در میان گروه‌های سنی مختلف، متفاوت است؛ به نظر می‌رسد میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار (همدلانه، خصمانه، بی‌اعتنا) در بین مناطق مختلف مسکونی متفاوت است و در نهایت فرضیه به نظر می‌رسد افراد با پایگاه اقتصادی-اجتماعی متفاوت، نگرش متفاوتی به کودکان کار دارند.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر در چارچوب پارادایم اثباتی و با رویکرد قیاسی انجام شده و از نظر شیوه اجرا، پژوهشی کمی از نوع پیمایش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه شهروندان بالای ۱۸ سال شهر مشهد است که براساس آمار سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۳،۳۰۰،۰۰۰ نفر برآورد شده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین شد و براین‌اساس ۳۰۳ نفر از شهروندان به‌عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری احتمالی به شیوه خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. بدین ترتیب که شهر مشهد به پنج بخش جغرافیایی شامل مرکز، شمال، شرق، جنوب و غرب تقسیم شد و هریک از این بخش‌ها به‌عنوان یک خوشه در نظر گرفته شد. سپس در هر خوشه چند بلوک شهری انتخاب شد و در داخل هر بلوک، پرسشنامه‌ها از طریق مراجعه به درب منازل و به‌صورت تصادفی میان ساکنان توزیع شد. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بود که گویه‌های آن با استفاده از طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از «کاملاً مخالف» تا «کاملاً موافق») تنظیم شد. برای سنجش پایگاه اقتصادی-اجتماعی پاسخگویان، شش گویه مربوط به وضعیت تحصیلات، شغل و سطح درآمد خانوار به کار گرفته شد.

که با توجه به طیف امتیازدهی ۱ تا ۵، حداقل و حداکثر امتیاز نظری این شاخص به ترتیب ۶ و ۳۰ در نظر گرفته شد. همچنین متغیر میزان بحرانی بودن پدیده کار کودکان از طریق ۱۳ گویه، میزان آشنایی پاسخگویان با این پدیده از طریق ۱۰ گویه و نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار در قالب سه بعد همدلانه (۱۳ گویه)، خصمانه (۱۳ گویه) و بی‌اعتنا (۹ گویه) اندازه‌گیری شد. برای هریک از این مقیاس‌ها، مجموع یا میانگین امتیازات گویه‌ها به‌عنوان شاخص نهایی متغیر مربوطه مورد استفاده قرار گرفت. به‌منظور بررسی روایی صوری ابزار پژوهش، پرسشنامه اولیه براساس ادبیات نظری و پیشینه پژوهش طراحی و در اختیار تعدادی از صاحب‌نظران و کارشناسان حوزه علوم اجتماعی قرار گرفت. براساس نظرات اصلاحی آنان، تغییرات لازم در گویه‌ها اعمال شد. افزون‌براین، پرسشنامه در دو مرحله پیش‌آزمون (پری‌تست) در میدان تحقیق اجرا شد تا میزان رسایی گویه‌ها و فهم مشترک پاسخگویان از سؤالات سنجیده شود. در این مرحله با بررسی همبستگی درونی بین سنجه‌ها، گویه‌هایی که همبستگی ضعیفی با سایر گویه‌های مقیاس داشتند حذف یا اصلاح شدند و در موارد لازم گویه‌های مناسب‌تری جایگزین آن‌ها شد.

برای سنجش پایایی مقیاس‌ها از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن برای تمامی متغیرهای اصلی پژوهش بیش از ۰/۷ به دست آمد و نشان‌دهنده پایایی قابل‌قبول ابزار اندازه‌گیری است. داده‌های گردآوری شده پس از کدگذاری وارد نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ شد و تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام گرفت. در سطح توصیفی از شاخص‌هایی مانند فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار استفاده شد. در سطح استنباطی نیز با توجه به اهداف پژوهش، تفاوت میانگین ابعاد نگرش در گروه‌های مختلف پاسخگویان با استفاده از آزمون T و تحلیل واریانس (ANOVA) بررسی شد. پیش از اجرای آزمون‌های استنباطی نیز الگوی توزیع متغیرها بررسی شد تا استفاده از آزمون‌های پارامتریک در مواردی که پیش‌فرض‌ها تقریباً برقرار بود، توجیه‌پذیر باشد. در ادامه تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای تحقیق، آورده می‌شود.

جدول ۱. تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای تحقیق

متغیرها	تعاریف نظری	تعاریف عملیاتی
متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی	سن	فاصله بین زمان تولد تا زمان سرشماری که براساس سال کامل‌شده خورشیدی مشخص می‌شود.
	منطقه سکونت	در پرسشنامه این تحقیق، سؤال سن به‌صورت باز پرسیده شده است و سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS در سه گروه (۱۸-۳۲)، (۳۳-۴۷) و (۴۸-۶۲) سال طبق‌بندی شده است. به سه گروه پایین، متوسط و بالا تقسیم‌بندی شده است.
	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	در این پژوهش از منطقه سکونت، سطح تحصیلات، شغل، وضعیت مسکن و سطح درآمد به دست می‌آید و در سه گروه پایین، متوسط و بالا طبق‌بندی شده است. لازم به توضیح است که با استفاده از دستورات آماری کدگذاری مجدد (Recode)، تعداد گزینه‌های تمام متغیرها یکسان شد و در گام بعد با استفاده از دستور ترکیب (comput) در محیط SPSS متغیر نهایی جایگاه اقتصادی و اجتماعی ساخته شد.

متغیرها	تعاریف نظری	تعاریف عملیاتی
متغیر مورد تبیین (متغیر مقایسه‌ای)	نگرش به کودکان کار	نگرش همدلانه: این نگرش درواقع نگاهی است که با کودکان کار همدلی کرده و آن‌ها را مقصر در مشکلات ایجادشده به‌وسیله این پدیده نمی‌داند. برای عملیاتی‌شدن این مفهوم از پرسشنامه تدوین شده استفاده می‌کنیم. در پرسشنامه طراحی شده برای این تحقیق ۱۱ گویه برای به‌دست‌آوردن نگرش همدلانه تدوین شده است که به شرح زیر است: ۱. من با کار کودک موافق نیستم. ۲-کار کودکان راه خوبی برای کسب درآمد نیست و... نگرش خصمانه: این نگرش در مورد نگاهی است که کودکان کار را مقصر شناخته و شامل ۱۱ گویه در پرسشنامه طراحی و استانداردشده‌ای است که به‌وسیله خود محقق تهیه شده است. گویه‌های این نگرش در زیر آمده است: ۱. کودکی که کار می‌کند، دوست مناسبی برای کودک من نیست. ۲. وجود کودکان کار باعث ایجاد ناامنی در جامعه می‌شود و... نگرش بی‌اعتنا: این نگرش، به بی‌اعتنایی در برابر این پدیده اشاره می‌کند و در پرسشنامه این تحقیق، ۱۱ گویه به این نگرش اختصاص داده شده که به شرح زیر است: ۱. ترجیح می‌دهم کودک کار را ندیده بگیرم. ۲. فقر، مهم‌ترین عامل در ایجاد کودک کار است.

منبع: نگارندگان

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. آمار توصیفی

در این بخش به بررسی چگونگی توزیع نمونه‌های آماری متغیرهای جنسیت، سن، وضعیت تأهل، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، تحصیلات می‌پردازیم که در این پژوهش به‌عنوان متغیرهای جمعیت‌شناختی هستند؛ در جدول ۲ نتایج قابل مشاهده است.

جدول ۲. توصیف نمونه‌های آماری براساس متغیر جمعیت‌شناختی

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
جنس	زن	۱۴۶	۳۷/۲
	مرد	۲۴۶	۶۲/۸
سن	۱۸-۳۲	۱۶۴	۴۱/۸
	۳۳-۴۷	۱۶۸	۴۲/۹
	۴۸-۶۲	۶۰	۱۵/۳
وضعیت تأهل	مجرد	۱۴۲	۳۶/۲
	متاهل	۲۲۲	۵۶/۶
	مطلقه	۲۴	۶/۱
	بیوه	۴	۱

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
میزان تحصیلات	زیر دیپلم	۲۸	۷/۱
	دیپلم	۷۰	۱۷/۹
	فوق دیپلم	۳۰	۷/۷
	کارشناسی	۱۸۰	۴۵/۹
	کارشناسی ارشد	۷۶	۱۹/۴
	دکتر	۸	۲
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	پایین	۷۸	۱۹/۹
	متوسط	۲۵۲	۶۴/۳
	بالا	۶۲	۱۵/۸

با توجه به نتایج یافته‌ها که در جدول فوق مشاهده می‌شود، به‌طور کل در جامعه مورد مطالعه شهروندان در کلان‌شهر مشهد، بیش از ۵۰ درصد پاسخگویان را مردان تشکیل دادند. همچنین نزدیک به دو سوم پاسخگویان این پژوهش متأهل بوده‌اند؛ میانگین سنی برابر با ۳۶/۵ سال است که نشان از جوان بودن نمونه مورد بررسی دارد و بازه سنی بین ۱۸ تا ۶۲ سال بوده است. شایان‌ذکر است که مؤلفه پایگاه اقتصادی-اجتماعی که از ترکیب مؤلفه‌های تحصیلات، تحصیلات سرپرست، منطقه سکونت، نوع مسکن و درآمد سرپرست مشخص شده، نشان داده است که از میان نمونه‌های به‌دست‌آمده، ۱۹/۹ درصد پایگاه اقتصادی-اجتماعی پایین، ۶۴/۳ درصد پایگاه اقتصادی-اجتماعی متوسط و ۱۵/۸ درصد پایگاه اقتصادی-اجتماعی بالا را دارا بوده‌اند.

جدول ۳. شاخص‌های آماری متغیرهای تحقیق

شاخص‌ها	میانگین موجود	میانگین مفروض (نظری)	بازه نمرات	کمترین عدد موجود	بیشترین عدد موجود
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۱۴/۶۲۷	۱۵	۵-۲۵	۶	۲۲
بحرانی بودن پدیده کودکان کار	۴۸/۸۳۶	۳۰	۱۰-۵۰	۲۵	۶۵
میزان آشنایی با پدیده کودکان کار	۳۰/۰۸۱	۳۹	۱۳-۶۵	۱۷	۴۷
نوع نگرش همدلانه	۳۵/۸۰۶	۳۳	۱۱-۵۵	۲۱	۵۵
نوع نگرش خصمانه	۳۲/۴۲۳	۳۳	۱۱-۵۵	۱۶	۴۹
نوع نگرش بی‌اعتنا	۳۰/۴۵۴	۳۳	۱۱-۵۵	۲۵	۳۸

یافته‌های توصیفی پژوهش نشان می‌دهد میانگین نگرش همدلانه شهروندان نسبت به کودکان کار برابر با ۳۵/۸۰ به دست آمده است. با توجه به اینکه این شاخص از ۱۱ گویه با دامنه نظری ۱۱ تا ۵۵ تشکیل شده است و مقدار ۳۳ به‌عنوان حد متوسط نظری در نظر گرفته می‌شود، میانگین مشاهده‌شده بیانگر آن است که نگرش همدلانه شهروندان نسبت به کودکان کار در سطحی بالاتر از متوسط قرار دارد. این یافته نشان می‌دهد که بخش زیادی از شهروندان نسبت به وضعیت کودکان کار احساس همدلی و مسئولیت اجتماعی دارند.

در مقابل، میانگین نگرش خصمانه نسبت به کودکان کار برابر با ۳۲/۴۲ گزارش شده است که (با توجه به بازه نمرات ۱۱ تا ۵۵ و میانگین مفروض ۳۳) در سطحی پایین‌تر از میانگین قرار دارد. این نتیجه بیانگر آن است که اکثریت پاسخگویان گرایش شدیدی

به نگرش‌های منفی یا طردکننده نسبت به کودکان کار ندارند. به بیان دیگر، اگرچه ممکن است برخی از شهروندان حضور کودکان کار در فضاهای شهری را به عنوان یک مسئله اجتماعی ناخوشایند تلقی کنند، اما شدت این نگرش خصمانه در میان شهروندان چندان بالا نیست.

درعین حال، نتایج نشان می‌دهد که میانگین نگرش بی‌اعتنا نسبت به کودکان کار برابر با ۳۰٫۴۵ است (که با توجه به بازه نمرات ۱۱ تا ۵۵ و میانگین مفروض ۳۳) در سطحی پایین‌تر از میانگین قرار دارد. این یافته می‌تواند نشان‌دهنده نوعی غیرعادی‌شدن یا طبیعی‌شدن پدیده کار کودک در فضای شهری باشد. درواقع، قرارگرفتن نگرش بی‌اعتنا در سطحی پایین‌تر از حد متوسط بیانگر آن است که بخش زیادی از شهروندان نسبت به این پدیده حساسیت اجتماعی دارند و حضور کودکان کار را به عنوان بخشی از واقعیت روزمره زندگی شهری پذیرفته‌اند.

درمجموع، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که نگرش شهروندان مشهد نسبت به کودکان کار ترکیبی از عناصر همدلی، بی‌اعتنایی و در سطحی کمتر، خصومت است. با این حال، قرارگرفتن نگرش بی‌اعتنا در سطحی بالاتر از حد متوسط می‌تواند نشان‌دهنده کاهش حساسیت اجتماعی نسبت به این مسئله باشد؛ موضوعی که از منظر سیاست‌گذاری اجتماعی و برنامه‌های آگاهی‌بخشی عمومی اهمیت قابل توجهی دارد.

۵-۲. آزمون فرضیه‌ها

در این بخش به تحلیل استنباطی داده‌ها پرداخته می‌شود. برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون t برای دو نمونه مستقل و آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه (F) استفاده شده است. پیش از تحلیل‌های استنباطی، نرمال بودن توزیع متغیرهای اصلی مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به اینکه حجم نمونه بالای ۵۰ نفر بود و از چولگی بالا و داده پرت برخوردار نبود. از این رو با استفاده از ترکیب گویه‌ها و ساخت متغیرها در حالت شبه‌فاصله‌ای و استانداردسازی آن‌ها امکان استفاده از آزمون‌های پارامتری برای تحلیل داده‌ها مناسب است. در ضمن نرمالیت متغیرها با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف (آزمون متناسب برای نمونه بالای ۵۰ نفر) و نمودارهای هیستوگرامی مورد بررسی قرار گرفت.

فرضیه اول: میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار (همدلانه، خصمانه و بی‌اعتنا) در بین شهروندان زن و مرد متفاوت است. در جدول ۴ میانگین شاخص‌های نوع نگرش به کودکان کار به تفکیک جنسیت ارائه شده است.

جدول ۴. میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار به تفکیک جنس

متغیر	گروه‌ها	میانگین
نوع نگرش همدلانه	زنان	۳۵/۷۱
	مردان	۳۵/۸۶
نوع نگرش خصمانه	زنان	۳۱/۷۶
	مردان	۳۲/۸۱
نوع نگرش بی‌اعتنا	زنان	۳۰/۶۸
	مردان	۳۰/۳۱

به منظور بررسی معنی داری تفاوت میانگین‌ها از آزمون t با دو نمونه مستقل استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵. آزمون معنی داری T شاخص‌های نوع نگرش به کودکان کار شهروندان برحسب جنس

متغیرها	آزمون لوین برای برابری واریانس		آزمون معناداری T		
	F	Sig	T	Sig	اختلاف میانگین
نوع نگاه همدلانه	۶/۰۰۵	۰/۰۱۵	۰/۲۰۵	۰/۸۳	۰/۱۵
نوع نگاه خصمانه	۳/۱۸۷	۰/۰۷۵	۱/۵۵	۰/۱۲	۱/۰۵
نوع نگاه بی‌اعتنا	۰/۶۷۹	۰/۴۱	۱/۳۱	۰/۱۸	۰/۳۷

براساس نتایج آزمون t ، مقدار آماره t برای نگرش همدلانه برابر با ۰/۲۰۵ و سطح معنی داری آن ۰/۸۳ است. از آنجا که این مقدار بزرگتر از سطح خطای ۰/۰۵ است، تفاوت میانگین نگرش همدلانه در میان زنان و مردان از نظر آماری معنادار نیست. همچنین برای نگرش خصمانه مقدار t برابر با ۱/۵۵ و سطح معنی داری برابر با ۰/۱۲ به دست آمده است که نشان می‌دهد تفاوت میانگین این شاخص نیز معنادار نیست. در مورد نگرش بی‌اعتنا نیز مقدار t برابر با ۱/۳۱ و سطح معنی داری برابر با ۰/۱۸ است که نشان می‌دهد تفاوت مشاهده شده میان زنان و مردان از نظر آماری معنادار نیست. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که جنسیت تأثیر معناداری بر نوع نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار ندارد و در نتیجه فرضیه اول پژوهش تأیید نمی‌شود.

فرضیه دوم: میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار (همدلانه، خصمانه و بی‌اعتنا) در میان گروه‌های سنی مختلف متفاوت است. برای بررسی این فرضیه از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. آزمون F شاخص‌های نوع نگرش شهروندان به کودکان کار برحسب سن (ANOVA)

Sig یا معناداری	F	میانگین مجزورات	درجه آزادی	مجموع مجزورات	نوع نگرش
۰/۲۴۷	۱/۴۰۳	۶۲/۲۵۹	۲	۱۲۴/۵۱۸	تغییرات بین گروهی
		۴۴/۲۸۲	۳۸۹	۱۷۲۶۴/۷۴۸	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۱۷۳۸۹/۲۶۵	کل
۰/۰۱۹	۳/۹۸۸	۱۶۳/۴۳۹	۲	۳۲۶/۸۷۸	تغییرات بین گروهی
		۴۰/۹۷۹	۳۸۹	۱۵۹۴۰/۸۲۶	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۱۶۲۶۷/۷۰۴	کل
۰/۰۰۱	۷/۰۶۵	۴۹/۱۶۱	۲	۹۸/۳۲۲	تغییرات بین گروهی
		۶/۹۵۸	۳۸۹	۲۷۰۶/۸۵۲	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۲۸۰۵/۱۷۳	کل

نتایج تحلیل واریانس نشان می‌دهد که مقدار F برای نگرش همدلانه برابر با ۱/۴۰ و سطح معنی داری آن ۰/۲۴۷ است؛ بنابراین تفاوت میانگین نگرش همدلانه در میان گروه‌های سنی مختلف معنادار نیست و فرض یکسانی میانگین‌ها در این بعد تأیید می‌شود.

در مقابل، مقدار F برای نگرش خصمانه برابر با ۳/۹۸ و سطح معنی‌داری آن ۰/۰۱۹ است که نشان می‌دهد تفاوت میانگین این شاخص در میان گروه‌های سنی معنادار است. همچنین مقدار F برای نگرش بی‌اعتنا برابر با ۰/۷۰۶ و سطح معنی‌داری آن ۰/۰۰۱ است که بیانگر وجود تفاوت معنادار در میانگین این شاخص در گروه‌های سنی مختلف است. برای بررسی دقیق‌تر تفاوت میان گروه‌ها از آزمون تعقیبی Tukey HSD استفاده شد. نتایج این آزمون نشان می‌دهد که در نگرش همدلانه تفاوت معناداری میان گروه‌های سنی مشاهده نمی‌شود. اما در نگرش خصمانه، گروه سنی ۳۳ تا ۴۷ سال دارای بالاترین میانگین است. همچنین در نگرش بی‌اعتنا، گروه سنی ۱۸ تا ۳۲ سال بیشترین میانگین را دارا است. در مجموع می‌توان گفت که سن در برخی ابعاد نگرش نسبت به کودکان کار تأثیرگذار است و بنابراین فرضیه دوم پژوهش تا حدی تأیید می‌شود.

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد میانگین شاخص نوع نگرش به کودکان کار (همدلانه، خصمانه و بی‌اعتنا) در میان مناطق مختلف مسکونی متفاوت است. برای آزمون این فرضیه از تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷. آزمون معناداری F شاخص‌های نوع نگرش شهروندان به کودکان کار برحسب مناطق مسکونی

Sig یا معناداری	F	میانگین مجزورات	درجه آزادی	مجموع مجزورات	نوع نگرش
۰/۰۰	۱۳/۰۰۵	۵۴۴/۹۴۰	۲	۱۰۸۹/۸۸۰	تغییرات بین گروهی
		۴۱/۹۰۱	۳۸۹	۱۶۲۹۹/۳۸۵	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۱۷۳۸۹/۲۶۵	کل
۰/۸۴۵	۰/۱۶۹	۷/۰۵۷	۲	۱۴/۱۴۴	تغییرات بین گروهی
		۴۱/۷۸۳	۳۸۹	۱۶۲۵۳/۵۹۰	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۱۶۲۶۷/۷۰۴	کل
۰/۰۱۳	۴/۴۰۴	۳۱/۰۵۷	۲	۶۲/۱۱۴	تغییرات بین گروهی
		۷/۰۵۲	۳۸۹	۲۷۴۳/۰۵۹	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۲۸۰۵/۱۷۳	کل

نتایج نشان می‌دهد که مقدار F برای نگرش همدلانه برابر با ۱۳/۰۰ و سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۱ است؛ بنابراین تفاوت میانگین نگرش همدلانه در مناطق مختلف شهری معنادار است. در مقابل، مقدار F برای نگرش خصمانه برابر با ۰/۱۶۹ و سطح معنی‌داری آن ۰/۸۴۵۸۴۵ است که نشان می‌دهد تفاوت میانگین این شاخص در مناطق مختلف معنادار نیست. همچنین مقدار F برای نگرش بی‌اعتنا برابر با ۴/۴۰ و سطح معنی‌داری آن ۰/۰۱۳ است که بیانگر وجود تفاوت معنادار میان مناطق مختلف شهری است. نتایج آزمون تعقیبی Tukey نشان می‌دهد ساکنان مناطق بالا شهری بیشترین میانگین نگرش همدلانه به کودکان کار را دارند، در حالی که در نگرش بی‌اعتنا ساکنان مناطق پایین شهری میانگین بالاتری دارند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که منطقه محل سکونت با نوع نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار ارتباط دارد و در نتیجه فرضیه سوم پژوهش تأیید می‌شود.

فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد افراد با پایگاه اقتصادی-اجتماعی مختلف، نگرش متفاوتی نسبت به کودکان کار دارند. برای آزمون این فرضیه از تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) استفاده شد که نتایج آن در جدول ۸ ارائه شده است.

جدول ۸. آزمون معناداری F شاخص‌های نوع نگرش شهروندان به کودکان کار برحسب پایگاه اقتصادی-اجتماعی

Sig یا معناداری	F	میانگین مجزورات	درجه آزادی	مجموع مجزورات	نوع نگرش
۰/۰۰	۱۸/۰۸۰	۷۳۹/۴۹۱	۲	۱۴۷۸/۹۸۲	تغییرات بین گروهی
		۴۰/۹۰۰	۳۸۹	۱۵۹۱۰/۲۸۳	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۱۷۳۸۹/۲۶۵	کل
۰/۰۴۶	۳/۱۱۱	۱۲۸/۰۵۸	۲	۲۵۶/۱۱۵	تغییرات بین گروهی
		۴۱/۱۶۱	۳۸۹	۱۶۰۱۱/۵۸۹	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۱۶۲۶۷/۷۰۴	کل
۰/۰۰۵	۵/۴۵۵	۳۸/۲۶۳	۲	۷۶/۵۲۶	تغییرات بین گروهی
		۷/۰۱۵	۳۸۹	۲۷۲۸/۶۴۷	تغییرات درون گروهی
			۳۹۱	۲۸۰۵/۱۷۳	کل

نتایج نشان می‌دهد مقدار F برای نگرش همدلانه برابر با ۱۸/۰۸ و سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۱ است که بیانگر وجود تفاوت معنادار در میانگین نگرش همدلانه در سطوح مختلف پایگاه اقتصادی-اجتماعی است. همچنین مقدار F برای نگرش خصمانه برابر با ۳/۱۱ و سطح معنی‌داری آن ۰/۰۴۶ است که نشان می‌دهد تفاوت میانگین این شاخص نیز معنادار است. در مورد نگرش بی‌اعتنا نیز مقدار F برابر با ۵/۴۵ و سطح معنی‌داری آن ۰/۰۰۵ است که بیانگر وجود تفاوت معنادار در میانگین این شاخص در میان سطوح مختلف پایگاه اقتصادی-اجتماعی است. نتایج آزمون تعقیبی Tukey نشان می‌دهد که افراد دارای پایگاه اقتصادی-اجتماعی پایین، بیشترین میانگین نگرش همدلانه را نسبت به کودکان کار دارند، درحالی‌که افراد با پایگاه اقتصادی-اجتماعی بالاتر میانگین بیشتری در نگرش خصمانه و بی‌اعتنا نشان می‌دهند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که پایگاه اقتصادی-اجتماعی نقش معناداری در شکل‌گیری نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار دارد و در نتیجه فرضیه چهارم پژوهش تأیید می‌شود.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نگرش شهروندان مشهد نسبت به کودکان کار و تحلیل تفاوت این نگرش‌ها برحسب ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی انجام شد. نتایج نشان داد که شهروندان مشهد، پدیده کار کودک را در مجموع در سطح بالایی به‌عنوان یک مسئله اجتماعی مهم و تا حدی بحرانی ارزیابی می‌کنند. با این حال، الگوی نگرش آنان نسبت به خود کودکان کار یکدست نیست، بلکه ترکیبی از نگرش‌های همدلانه، بی‌اعتنایی و در سطحی کمتر خصمانه را دربر می‌گیرد. به بیان دیگر، اگرچه بخشی از شهروندان نسبت به وضعیت کودکان کار احساس همدلی دارند، اما در عین حال میزان قابل توجهی بی‌اعتنایی اجتماعی نسبت به این پدیده نیز مشاهده می‌شود. این وضعیت می‌تواند نشانه‌ای از عادی‌شدن تدریجی حضور کودکان کار در فضای شهری باشد؛ به‌گونه‌ای که مواجهه مکرر با این پدیده در زندگی روزمره، حساسیت اولیه شهروندان را تا حدی کاهش داده و آن را به بخشی از واقعیت معمول شهر تبدیل کرده است.

این یافته را می‌توان در چارچوب مبانی نظری پژوهش تفسیر کرد. از منظر کنش متقابل نمادین، معنایی که افراد به پدیده‌های اجتماعی نسبت می‌دهند، در بستر تعاملات روزمره شکل می‌گیرد. حضور مداوم کودکان کار در خیابان‌ها، چهارراه‌ها و فضاهای عمومی شهر موجب می‌شود که این پدیده به تدریج در ذهن شهروندان به‌عنوان بخشی از واقعیت عادی زندگی شهری معنا یابد. در چنین شرایطی، واکنش‌های عاطفی شدید نسبت به این پدیده کاهش یافته و نوعی سازگاری یا بی‌اعتنایی اجتماعی شکل می‌گیرد.

درعین حال، نظریه انگ اجتماعی گافمن نیز نشان می‌دهد که برخی گروه‌های اجتماعی ممکن است در معرض برچسب‌گذاری قرار گیرند و این برچسب‌ها بر نوع مواجهه جامعه با آنان تأثیر بگذارد. در مورد کودکان کار نیز ممکن است برخی شهروندان این کودکان را با برچسب‌هایی مانند متکدی، مزاحم یا حتی بزهکار بالقوه درک کنند؛ برچسب‌هایی که می‌تواند زمینه شکل‌گیری نگرش‌های خصمانه یا فاصله اجتماعی نسبت به آنان را فراهم سازد. بنابراین، ترکیب همدلی، بی‌اعتنایی و در مواردی خصومت در نگرش شهروندان را می‌توان نتیجه تعامل این فرایندهای معنایی و اجتماعی دانست.

نتایج آزمون فرضیه‌ها نشان داد که جنسیت تأثیر معناداری بر نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار ندارد و زنان و مردان در سه بعد نگرش همدلانه، خصمانه و بی‌اعتنا، تفاوت معناداری از خود نشان ندادند. این یافته نشان می‌دهد که مواجهه با پدیده کودکان کار در فضای شهری، تجربه‌ای مشترک برای شهروندان است و تفاوت‌های جنسیتی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری نگرش‌ها ندارد. در مقابل، سن در برخی ابعاد نگرش تأثیرگذار بود. یافته‌ها نشان داد میان گروه‌های سنی مختلف در نگرش خصمانه و بی‌اعتنا تفاوت معناداری وجود دارد؛ به گونه‌ای که گروه سنی ۳۳ تا ۴۷ سال، بالاترین میانگین نگرش خصمانه و گروه سنی ۱۸ تا ۳۲ سال بیشترین میانگین نگرش بی‌اعتنا را نشان دادند. این تفاوت می‌تواند بازتاب تجربه‌های نسلی متفاوت در مواجهه با مسائل اجتماعی باشد. جوانان ممکن است به دلیل مواجهه مکرر با تصاویر و اخبار مربوط به فقر و آسیب‌های اجتماعی در فضای رسانه‌ای و شهری، نوعی عادت‌مندی یا بی‌حسی نسبی نسبت به این پدیده پیدا کرده باشد، درحالی که گروه‌های سنی میانسال ممکن است حضور کودکان کار را بیشتر به عنوان نشانه‌ای از اختلال در نظم اجتماعی یا پیامد مشکلات ساختاری جامعه تلقی کند و واکنش‌های انتقادی یا خصمانه‌تری نشان دهد.

همچنین نتایج نشان داد که منطقه محل سکونت و پایگاه اقتصادی-اجتماعی شهروندان با نگرش آنان نسبت به کودکان کار ارتباط معناداری دارد. ساکنان مناطق بالاشهری میانگین بالاتری در نگرش همدلانه داشتند، درحالی که ساکنان مناطق پایین‌شهری در بعد نگرش بی‌اعتنا، میانگین بالاتری نشان دادند. این نتیجه را می‌توان در چارچوب نظریه قشربندی اجتماعی تبیین کرد. براساس این نظریه، توزیع نابرابر منابع اقتصادی و اجتماعی موجب می‌شود که افراد متعلق به طبقات مختلف اجتماعی، برداشت‌ها و نگرش‌های متفاوتی نسبت به مسائل اجتماعی داشته باشند. در این چارچوب، افرادی که در موقعیت‌های اقتصادی-اجتماعی بالاتری قرار دارند ممکن است کودکان کار را بیشتر به عنوان قربانیان نابرابری اجتماعی درک کنند و در نتیجه نگرش همدلانه‌تری نسبت به آنان داشته باشند. در مقابل، در مناطقی که فقر و فشارهای اقتصادی گسترده‌تر است، حضور کودکان کار ممکن است به عنوان بخشی از واقعیت روزمره زندگی تلقی شود و در نتیجه حساسیت اجتماعی نسبت به آن کاهش یافته و نوعی بی‌اعتنایی شکل گیرد.

یافته‌های این پژوهش در بسیاری از جنبه‌ها با نتایج مطالعات پیشین همخوانی دارد. در سطح داخلی، پژوهش‌هایی که درباره کودکان کار انجام شده‌اند، عمدتاً بر نقش فقر اقتصادی، وضعیت خانوادگی و ساختارهای اجتماعی در شکل‌گیری این پدیده تأکید کرده‌اند. برای نمونه، پژوهش اونق و همکاران (۱۴۰۲) نشان داد که عواملی همچون کمک به والدین در تأمین هزینه‌های خانواده، وضعیت شغلی والدین، درآمد پایین و مشکلات خانوادگی، از مهم‌ترین عوامل گسترش کار کودک هستند. اگرچه تمرکز این مطالعات بیشتر بر شرایط زندگی کودکان کار بوده است، اما یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که همان ساختارهای اقتصادی و اجتماعی که زمینه شکل‌گیری کار کودک را فراهم می‌کند، بر نگرش شهروندان نسبت به این پدیده نیز اثرگذار است. به عبارت دیگر، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی نه تنها در پیدایش کار کودک نقش دارد، بلکه در نحوه ادراک و ارزیابی اجتماعی این پدیده نیز تأثیر می‌گذارد.

در سطح بین‌المللی نیز نتایج این پژوهش با برخی مطالعات مشابه قابل‌مقایسه است. پژوهش پراسانت و همکاران (۲۰۲۴) درباره نگرش شهروندان شهری هند نسبت به کار کودک نشان داد که اگرچه بسیاری از افراد از پیامدهای منفی کار کودک آگاه هستند، اما عوامل اجتماعی و اقتصادی همچنان زمینه تداوم این پدیده را فراهم می‌کنند. این یافته با نتایج پژوهش حاضر همخوان است، زیرا در شهر مشهد نیز شهروندان، پدیده کار کودک را مسئله‌ای اجتماعی می‌دانند، اما در عمل نگرش‌های آنان ترکیبی از همدلی و بی‌اعتنایی است. به بیان دیگر، آگاهی از مشکل لزوماً به معنای شکل‌گیری نگرش‌های کاملاً حمایتی یا واکنش فعال اجتماعی نیست. همچنین مطالعه تی و همکاران (۲۰۲۵) درباره نگرش شهروندان میانمار نسبت به کار خانگی کودکان نشان داد که بسیاری از پاسخگویان در سطح گفتاری از حقوق کودکان حمایت می‌کنند، اما در عمل کار کودک را تا حدی قابل‌قبول می‌دانند. این وضعیت نوعی دوگانگی میان ارزش‌های اعلامی و نگرش‌های عملی را نشان می‌دهد. نتایج پژوهش حاضر نیز شباهت قابل‌توجهی با این الگو دارد؛ زیرا شهروندان از یک‌سو کار کودک را مسئله‌ای اجتماعی و نامطلوب تلقی می‌کنند، اما از سوی دیگر در سطح مواجهه روزمره، بی‌اعتنایی نسبت به حضور کودکان کار در فضای شهری مشاهده می‌شود. چنین وضعیتی نشان می‌دهد که نگرش‌های اجتماعی نسبت به کار کودک پیچیده و چندلایه است و در آن عناصر همدلی، پذیرش ضمنی و حتی در برخی موارد فاصله اجتماعی به‌طور همزمان وجود دارد.

درمجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد نگرش شهروندان مشهد نسبت به کودکان کار، نه کاملاً حمایتی و نه کاملاً طردکننده است، بلکه ترکیبی از همدلی، بی‌اعتنایی و در سطحی کمتر خصومت را دربر می‌گیرد. درعین‌حال، عوامل ساختاری مانند سن، منطقه محل سکونت و پایگاه اقتصادی-اجتماعی در شکل‌گیری این نگرش‌ها نقش مهمی دارد. این نتایج نشان می‌دهد که مسئله کار کودک تنها یک مسئله اقتصادی یا خانوادگی نیست، بلکه پدیده‌ای اجتماعی است که با نگرش‌ها، برداشت‌ها و تعاملات روزمره شهروندان نیز پیوند دارد.

براین‌اساس، توجه به بعد فرهنگی و نگرشی این مسئله در کنار سیاست‌های اقتصادی و حمایتی اهمیت زیادی دارد. افزایش آگاهی عمومی، تقویت حساسیت اجتماعی نسبت به حقوق کودکان و طراحی برنامه‌های آموزشی و فرهنگی می‌تواند به شکل‌گیری نگرش‌های مسئولانه‌تر نسبت به کودکان کار کمک کند. همچنین توجه به تفاوت‌های اجتماعی و منطقه‌ای در شهرها می‌تواند در طراحی سیاست‌های مؤثرتر برای کاهش آسیب‌های مرتبط با کار کودک نقش مهمی داشته باشد. درنهایت، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با استفاده از روش‌های کیفی، به بررسی عمیق‌تر برداشت‌ها و تجربه‌های شهروندان در مواجهه با کودکان کار بپردازد تا ابعاد فرهنگی و معنایی این نگرش‌ها با دقت بیشتری روشن شود و زمینه برای سیاست‌گذاری‌های اجتماعی مؤثرتر فراهم آید.

با توجه به یافته‌های پژوهش درباره الگوی نگرش شهروندان نسبت به کودکان کار و تفاوت آن برحسب پایگاه اقتصادی-اجتماعی و منطقه محل سکونت، ارائه برخی پیشنهادها سیاستی ضروری به نظر می‌رسد:

- یکی از عوامل مهم در تداوم کار کودک، آگاهی محدود برخی خانواده‌های کم‌برخوردار از پیامدهای کار کودک و همچنین ناآشنایی آنان با نهادهای حمایتی است. از این‌رو، نهادهایی مانند شهرداری، سازمان بهزیستی، استانداری و سایر دستگاه‌های مرتبط می‌توانند از طریق رسانه‌های جمعی، به‌ویژه رسانه ملی و شبکه‌های استانی، برنامه‌های اطلاع‌رسانی و آموزشی برای معرفی خدمات حمایتی و پیامدهای کار کودک طراحی و اجرا کنند.
- گسترش برنامه‌های فرهنگی و رسانه‌ای برای افزایش حساسیت اجتماعی نسبت به وضعیت کودکان کار نیز ضروری است. تولید فیلم‌ها و مستندهای اجتماعی، کمپین‌های شهری و برنامه‌های آموزشی می‌تواند به آگاهی‌بخشی عمومی درباره شرایط زندگی این کودکان و شیوه‌های مناسب تعامل شهروندان با آنان کمک کند.

- با توجه به وجود برخی نگرش‌های خصمانه یا بی‌اعتنا در میان بخشی از شهروندان، اجرای برنامه‌های فرهنگ‌سازی و آموزش شهروندی به‌منظور اصلاح نگرش‌های منفی و تقویت نگرش‌های همدلانه نسبت به کودکان کار اهمیت دارد؛ زیرا نحوه مواجهه جامعه با این کودکان می‌تواند بر وضعیت روانی و اجتماعی آنان تأثیرگذار باشد.
- پیشنهاد می‌شود سازمان‌های مسئول از جمله سازمان بهزیستی و نهادهای حمایتی، برنامه‌هایی برای پایش وضعیت روانی و اجتماعی کودکان کار در مواجهه با نگرش‌ها و برخوردهای جامعه طراحی و اجرا کنند تا از بروز آسیب‌های ثانویه در این گروه جلوگیری شود.
- با توجه به مهاجرت بخشی از کودکان کار و تأثیر این موضوع بر نگرش شهروندان، ضروری است دستگاه‌های مسئول از جمله اداره کل امور اتباع و مهاجران خارجی با همکاری سایر نهادهای مرتبط، در زمینه شناسایی، ساماندهی و حمایت از این کودکان و خانواده‌های آنان اقدامات منسجم‌تری انجام دهند.
- همچنین ایجاد یک نظام هماهنگ برای شناسایی و ساماندهی کودکان کار با همکاری نهادهایی مانند سازمان بهزیستی، شهرداری و سایر دستگاه‌های مرتبط می‌تواند به هدایت حمایت‌های مردمی و نهادهای مدنی به شکل سازمان‌یافته کمک کند و از سوءاستفاده احتمالی برخی شبکه‌ها از این کودکان جلوگیری کند.

مأخذ مقاله: تألیف مستقل.

سپاسگزاری: نویسندگان مراتب قدردانی صمیمانه خود را از داوران و هیئت تحریریه نشریه به خاطر نظرات و تلاش‌های ارزشمندشان ابراز می‌دارند.

تعارض منافع: بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منابع

- احمدی، محمدرضا (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گسترش پدیده کودکان کار در کلان‌شهرهای ایران. فصلنامه علوم اجتماعی ایران، ۱۵(۲)، ۷۵-۱۰۲.
- ایمانی، محمدرضا، و نرسیسیانس، آندرانیک (۱۳۹۰). کودکان کار و خیابان در ایران: بررسی اجتماعی و سیاست‌های حمایتی. تهران: نشر آگه.
- ایمان‌زاده، شهرام، و علی‌پور، مهدی (۱۳۹۸). وضعیت اجتماعی کودکان کار در شهرهای بزرگ ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۸(۳)، ۵۱-۸۴.
- اونق، ابوالفضل، حسینی، رضا، و شمس، فاطمه (۱۴۰۲). پیامدهای اجتماعی کار کودک در ایران. پژوهش‌های اجتماعی معاصر، ۱۲(۴)، ۱-۲۸.
- حسینی، سیدعلی (۱۳۸۴). کودکان کار و خیابان: چالش‌های اجتماعی و سیاست‌های حمایتی در ایران. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- صفری شالی، رضا (۱۳۹۶). بررسی میزان نشاط اجتماعی در بین مردم شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مقدس جعفری، محمد، قاسمی، رضا، و رضایی، سعید (۱۳۹۲). عوامل اجتماعی مؤثر بر کار کودکان در شهرهای بزرگ ایران. فصلنامه مطالعات اجتماعی، ۷(۲)، ۹۱-۱۱۸.
- معینی، حسن، و صفی‌خانی، نرگس (۱۴۰۳). سیاست‌های حمایتی از کودکان کار در ایران: چالش‌ها و چشم‌اندازها. مطالعات رفاه و سیاست اجتماعی، ۱۰(۱)، ۹۹-۱۳۰.

یزدانی، حمیدرضا، و یزدلو، رضا (۱۴۰۱). تحلیل نگرش‌های فرهنگی خانواده در حوزه آموزش کودکان کار و خیابان. فصلنامه رهیافت ارتباطات و فرهنگ، ۴(۴)، ۶۷-۸۴.

References

- Abdullah, A., Huynh, I., Emery, C. R., & Jordan, L. P. (2022). Social norms and family child labor: A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(8), 4082. <https://doi.org/10.3390/ijerph19074082>
- Adonteng-Kissi, O. (2024). Interactions between child labour and schooling: Parental perceptions in rural and urban Ghana. *Social Policy and Society*, 23, 867–881. <https://doi.org/10.1017/S1474746422000690>
- Ahmadi, M. R. (2021). A sociological analysis of factors affecting the expansion of child labor in metropolitan cities of Iran. *Iranian Journal of Social Sciences*, 15(2), 75–102. (In Persian)
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Eagly, Alice H., & Chaiken, Shelly. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2021). *Sociology* (9th ed.). Polity Press.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- Hoseini, S. A. (2005). *Working and street children: Social challenges and supportive policies in Iran*. Tehran: Sociologists. (In Persian)
- Imani, M. R., & Nersisyan, A. (2011). *Working and street children in Iran: Social analysis and supportive policies*. Tehran: Agah. (In Persian)
- Imanzadeh, S., & Alipour, M. (2019). The social situation of working children in major cities of Iran. *Social Welfare Quarterly*, 18(3), 51–84. (In Persian)
- International Labour Organization. (2021). *Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. ILO.
- International Labour Organization. (2021). *Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. Geneva: ILO.
- Ketsagia, P., & Metaxas, T. (2021). Street-working children and urban governance: Evidence from Southern Europe. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 41(9–10), 875–895. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-03-2021-0064>
- Mehta, R., & Manisha. (2022). Attitude and behaviour towards child labour. *Parishodh Journal*, 11(6).
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. Oxford University Press.
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. Oxford University Press.
- Moeini, H., & Safikhani, N. (2024). Supportive policies for working children in Iran: Challenges and prospects. *Social Welfare and Social Policy Studies*, 10(1), 99–130. (In Persian)
- Moghaddas Jafari, M., Ghasemi, R., & Rezaei, S. (2013). Social factors affecting child labor in major cities of Iran. *Journal of Social Studies*, 7(2), 91–118. (In Persian)
- Onagh, A., Hosseini, R., & Shams, F. (2023). Social consequences of child labor in Iran. *Contemporary Social Research*, 12(4), 1–28. (In Persian)
- Prasanth, S., Panicker, J. M., & Gunasekaran, K. R. (2024). Public opinion on child labour in urban areas. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology (IJARST)*, 4(1).
- Safari Shali, R. (2017). *A study of social vitality among citizens of Tehran and factors affecting it*. Tehran: Research Institute of Culture, Art and Communication, Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian)
- Thi, A. M., Zimmerman, C., & Ranganathan, M. (2025). Behind closed doors: Public and private views on child domestic work in urban Myanmar. *Child Protection and Practice*, 5, 100163.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. University of California Press.
- Yazdani, H. R., & Yazdelo, R. (2022). Analysis of family cultural attitudes toward the education of working and street children. *Journal of Communication and Cultural Studies*, 1(4), 67–84. (In Persian)